JOSIP DEMARIN

SAOPĆENJE O NAŠIM LJUDIMA IZ ISTRE I HRVATSKOG PRIMORJA — UČESNICIMA OKTOBARSKE REVOLUCIJE

Čitava 1971. godina prolazi i prolazit će u znaku velikih i značajnih jubileja. U svim krajevima naše zemlje proslavit će se 30. obljetnica narodnog ustanka, pa tako će ta godina u svim mjestima Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara biti u znaku toga velikog jubileja. Međutim, što je za nas od posebne važnosti, u okviru proslava te obljetnice mi slavimo i 50. godišnjicu »Labinske republike« koju je radnička klasa Hrvatske proglasila i kao svoj opći jubilej. U vezi s tim velikim jubilejom održava se i današnje savjetovanje. Iako moja sjećanja i podaci o našim ljudima iz Istre i Hrvatskog primorja i njihovu učešću u oktobarskoj revoluciji nemaju naučnih pretenzija, ipak sam nastojao da što je moguće vjernije, služeći se izvjesnom dokumentacijom, iznesem svoja sjećanja iz doba I. svjetskog rata i velike oktobarske socijalističke revolucije koja je imala ogroman odjek i utjecaj na zbivanja u svijetu i kod nas. Takvi odjeci osjetili su se već 1918, pored ostalog, također i u izbijanju štrajka radnika u arsenalu i ratnoj luci u Puli, u pobuni hrvatskog 79. pješačkog puka u Rijeci, u generalnom štrajku željezničara Rijeke 1919, a što je naročito značajno, u masovnom štrajku rudara Labinštine 1921. kojemu se pridružilo okolno seljačko stanovništvo, tako da se pokret čitavoga tog kraja odrazio u tzv. »Labinskoj republici«.

Stoga sam se vrlo rado odazvao pozivu Sjeverojadranskog instituta JAZU da sudjelujem s referatom na ovom značajnom naučnom skupu. Ja sam, inače, svoja sjećanja objavio u Jadranskom zborniku VII (Rijeka—Pula 1969), a jedan dio tih sjećanja u zborniku »Jugoslovani v Oktobru« (Ljubljana 1969), ali se ta sjećanja odnose općenito na naše ljude — učesnike Oktobarske revolucije iz cijele naše zemlje, a danas ću se u svom saopćenju zadržati uglavnom na sjećanjima i podacima o našim ljudima iz Istre i Hrvatskog primorja — učesnicima Velikog Oktobra

koji su nakon povratka u domovinu znatno pridonijeli revolucionarnim zbivanjima i razvitku radničkog i socijalističkog pokreta u našim krajevima.

U I. SVJETSKOM RATU I ZAROBLJENIŠTVU U RUSIJI

Sjećam se danas moje mladosti posljednjih godina uoči I. svjetskoga imperijalističkog rata. Zadojeni idejama slavenstva i sveslavenstva mi napredni Istrani i Primorci držali smo da je došao čas kada će se moći ispuniti vjekovni snovi najvećih umova i najboljih sinova naših naroda — nacionalno oslobođenje naših naroda i ujedinjenje u slobodnu državu svih Jugoslavena. I prije i za vrijeme I. svjetskog rata bilo je u Austriji žrtava, progona i zatvaranja naših najnaprednijih ljudi koji su radili na ostvarenju tog cilja. Tako sam i ja kao 20-godišnji napredan prosvjetni radnik bio na početku rata uhapšen s grupom Medulinaca (kod Pule) i zatvoren nekoliko mjeseci na Ljubljanskom gradu. Nakon puštanja iz zatvora bio sam stalno pod paskom austrijske policije, a kad je 1915. vršena mobilizacija mog godišta, uzet sam i ja u austrijsku vojsku. Nakon završene oficirske škole koju smo polazili nekoliko mjeseci, veći dio pitomaca škole unaprijeđen je u oficirske aspirante, tj. u buduće oficire, a jedan dio nas naprednih Hrvata i Slovenaca nismo bili unapređeni unatoč tome što smo završili tu školu, i to zbog političkih razloga, jer komanda nije imala povjerenja u nas da bi mogli biti dobri austrijski oficiri. Zatim smo upućeni u vojne jedinice u Gornju Radgonu gdje su se formirali marš-bataljoni za odlazak na ratište. Došli smo na frontu u svibnju 1916, uoči početka velike ruske ofenzive kojom je rukovodio poznati sposobni ruski vojskovođa general Brusilov. Početkom lipnja 1916. probijena je austrijska fronta od strane ruske armije i naš je dio fronte prešao 10. VI. 1916. na stranu ruske vojske, i to na granici između tadašnjih austrijskih pokrajina Galicije i Bukovine.

U pozadini ruskog fronta formirale su se velike povorke ratnih zarobljenika koje su se pješice kretale prema Kijevu. U jednoj povorci koja je brojila nekoliko tisuća ljudi nalazio sam se i ja u društvu Vinka Pajalića iz Baške, Nikole Justinića iz Dobrinja na Krku i Ivana Ilijića iz Omišlja, te nekih drugih znanaca i istomišljenika. Potrebno je da spomenem jedan doživljaj koji je kao detalj osobito značajan. Živo mi se usjekao u pamet prvi susret s ruskim seljacima u najbližem naselju iza ruskog fronta kada su nas vodili u zarobljeništvo. Prolazeći mimo sela nailazili smo na obične ruske ljude, seljake koji su nas susretali neobično blagim i prijaznim pogledima i darivali nas velikim komadima bijelog kruha. Kako ugodno iznenađenje nakon lošeg života i slabe hrane u austrijskoj vojsci u kojoj smo jeli slab kukuruzni kruh pomiješan s krumpirom i pasuljem! Ovi Rusi nisu mogli shvatiti zašto mi uopće ratujemo. Čuli su se njihovi glasovi: »Pa čemu vojevat, mi prežde vsevo ljudi« (»Čemu ratovati, mi smo prije svega ljudi«). Tu veliku i široku dušu običnoga ruskog čovjeka i njihovu veliku gostoljubivost često sam u Rusiji i kasnije susretao. I zaista nije čudo da je taj veliki slavenski na-

rod nosio u svojoj duši ljubav za sve ljude bez razlike, te je mogao dati Tolstoja, Puškina, Gorkoga, Majakovskog i druge velikane, književnike i umjetnike u čijim djelima upravo dominira općeljudska i socijalna nota, ideja čovječnosti i humaniteta. Ovim čovječanskim i slobodoljubivim idejama bile su zadojene i široke narodne mase koje su kasnije. *predvođene velikim revolucionarima, provele u život ideje velike oktobarske revolucije.*

U logoru Darnici kod Kijeva boravio sam nekoliko dana, ali je svaki zarobljenik težio da se izvuče iz logora i da se što prije negdje zaposli, kako bi došao do snošljivijeg smještaja i bolje hrane. U logor su stizali izaslanici raznih veleposjeda i tvornica, odnosno poduzeća, da bi iz logora dobili i odveli radnu snagu koja im je trebala. Tako je i mene s jednom grupom od 60 ljudi odveo izaslanik jednog veleposjeda. Naša grupa je neko vrijeme radila poljske radove, a kad je dovršena žetva i kosidba prebacili su nas u blizinu neke velike šume gdje smo tovarili balvane i vozili ih do obližnje stanice za utovar. Međutim, u nama Istranima (koje sam prije spomenuo) i nekim drugim naprednim ljudima iz grupe rasla je sve više želja da stupimo u dobrovoljačke odrede koji su se formirali u južnoj Rusiji, u gradu Odesi na Crnomorskoj obali. Htjeli smo da se borimo za slobodnu državu Jugoslaviju koja će se stvoriti nakon uspješnog završetka I. svjetskog rata.

U DOBROVOLJAČKOM KORPUSU U ODESI

Već 1915, a osobito 1916, dospjelo je mnogo naših ljudi u rusko zarobljeništvo. Razumije se da od carske imperijalističke Rusije nismo imali što očekivati, jer niti je ona htjela niti mogla shvatiti naše težnje za nacionalnim oslobođenjem, ali je ta ideja živjela u dušama naše omladine, ona je tada bila dominantna, te je zahvatila i velike mase Jugoslavena koji su se nalazili u ruskom zarobljeništvu, pa tako i nas primorce i istarske Hrvate. Početkom 1916. osniva se u Odesi I. srpska dobrovoljačka divizija koja je operirala na rumunjskom frontu u Dobrudži, a zatim i Srpski dobrovoljački korpus koji se kasnije, pod pritiskom jugoslavenski orijentiranih Hrvata i Slovenaca, te naprednih Srba, kao i pod pritiskom događaja ruske februarske revolucije, prozvao Korpus Srba, Hrvata i Slovenaca. Mnogi su naši napredni ljudi stupali u dobrovoljce s namjerom da se bore protiv Austrije da bi pridonijeli njezinoj propasti, a time i nacionalnom oslobođenju i ujedinjenju naših naroda u slobodnoj Jugoslaviji. Treba istaknuti da je u tim jedinicama bilo mnogo Hrvata i Slovenaca, pa tako i mnogo Hrvata Istrana i Primoraca, naročito inteligencije, kao i izvjestan broj naprednih seljaka i radnika, dok su većina vojnika bili Srbi.

Na jesen 1916. došla je naredba ruskih vlasti da se svi ratni zarobljenici Jugoslaveni: Srbi, Hrvati i Slovenci (jer tada se još nije priznavala narodnost Makedoncima i Crnogorcima) bez obzira gdje se nalaze na radu, koncentriraju u Odesi gdje će se ih pripremati za stupanje u Srpski dobrovoljački korpus. Ta je naredba bila u vezi s djelovanjem Ju-

goslavenskog odbora u Londonu koji je imao svoga predstavnika kod ruske vlade. Tako je i naša grupa stigla u Odesu gdje su nas dočekali emisari, odnosno predstavnici Srpskoga dobrovoljačkog korpusa i odveli nas u kasarnu predpostavljajući da će naša grupa stupiti dobrovoljno u korpus. Kad nije pomoglo uvjeravanje, počeli su silom tjerati u dobrovoljce one koji to nisu htjeli. Mi napredni ljudi iz grupe, koji smo ionako bili spremni da stupimo u dobrovoljce, odmah smo se dobrovoljno javili, te su nas odveli u našu jedinicu, dok su one, koji to nisu htjeli, ostavili i valjda poslali u neki posebni logor gdje se neljudskim metodama prisiljavalo ljude da se prijavljuju u dobrovoljce. Međutim, došavši u Odesu s izvjesnim entuzijazmom (pružila mi se prilika da se borim za slobodnu Jugoslaviju), ja sam se već u početku duboko razočarao. To se dogodilo i mojim drugim istomišljenicima, posebno Hrvatima — Primorcima i Istranima. Odmah smo vidjeli da u tim odredima vlada velikosrpska politika. Tu je cvala korupcija, vladao nered, nebriga za ljude, loša opskrba, loš postupak s vojnicima, dapače, zlostavljanje i primoravanje naših ljudi da stupaju u odrede upravo svirepim metodama.

U Srpskom dobrovoljačkom korpusu u Odesi vladao je kruti monarhistički i velikosrpski duh. Nije bilo ni traga spominjanju i priznavanju hrvatskog ili slovenskog imena, sve — osim priznavanja monarhizma — smatralo se veleizdajom. Na svakom koraku osjećala se velikosrpska dominacija, iako je i u I. i u II. dobrovoljačkoj diviziji, dakle u korpusu, bila većina oficira Hrvata i Slovenaca. Neravnopravnost i diskriminacija ispoljavala se i na materijalnom području. Tako je, npr. srbijanski aktivni oficir, mada po činu i poručnik primao oko 350 rubalja mjesečno, a oficir dobrovoljac, čak i u višem činu, samo polovicu od te svote i sl. Ne samo kod većine oficira Hrvata i Slovenaca, nego i kod vojnika, većinom Srba iz krajeva pod Austro-Ugarskom, vladalo je veliko nezadovoljstvo. Ti vojnici koji su bili uglavnom seljaci, ipak su stupanjem u dobrovoljce stavljali svoj dragocjeni život na kocku, pa i sigurnost svojih roditelja i rođaka kod kuće. Oni nisu nailazili kod nekih srbijanskih oficira na razumijevanje, na ljudski odnos, a bilo je slučajeva da su dizali i ruku na vojnike. I tako su se gomilali uzroci raspada te velike vojnopolitičke organizacije koja je trebala da odigra značajnu i presudnu ulogu u borbi protiv Austrije i za ujedinjenje Jugoslavena. Isto tako i ideja bratstva i jedinstva bila je tuđa onima koji su vladali u korpusu. Ovo stanje u Odesi podsjeća nas po mnogo čemu na žalosne prilike koje su vladale u bivšoj jugoslavenskoj vojsci kada je ona 1941. sramno kapitulirala. I tako je sve više raslo nezadovoljstvo među vojnicima i naprednim oficirima u dobrovoljačkom korpusu. Budući da sam posjedovao uvjete za polazak u školu za rezervne oficire, došao sam i ja kao i mnogi drugi školovani ljudi koji nisu bili oficiri u tu školu u sastavu korpusa.

DISIDENTSKI POKRET I FEBRUARSKA REVOLUCIJA

Posve je prirodno da je kod naših ljudi, iako su se već mnogi koji su ranije stigli u Odesu kao dobrovoljci borili na rumunjskom frontu pro-

tiv Austrije, raslo nezadovoljstvo, a javljao se čak i revolt zbog takvih, nemogućih prilika, jer smo mi i u Odesu došli u uvjerenju da će se zaista raditi u duhu ravnopravnosti, bratstva i jugoslavenstva. I kad je u veljači 1917. buknula u Rusiji revolucija koja je srušila carizam, uskomešali su se i naši redovi u dobrovoljačkim jedinicama, jer se našoj omladini pružila prilika da napusti korpus. I tako je nastao tzv. *disidentski pokret*, a vođe tog pokreta bili su, pored ostalih, dobrim dijelom oficiri Primorci i Istrani. Na čelu pokreta bio je prof. i publicist Milan Banić iz Bakra. Značajno je također da je u tome pokretu sudjelovao velik broj oficira i vojnika iz Istre i Hrvatskog primorja čija imena navodimo abecednim redom: Tomo Bedenk, Vladimir Čopić, Josip Demarin, Mate Gregorović, Viktor Haramija, Ivan Ilijić, Ante Iveša, Nikola Justinić, Miro Kajin, Anton Kučić, Filip Kumbatović, Ivan Majcan, Drago Margetić, Drago Moderčin, Vinko Pajalić, Karlo Picinić, Joso Piškulić, Ivan Polić, Frane Poščić, Kosta Ružić, Baltazar Tonković, Josip Vrinjanin i dr. U vezi s time napominjemo da je većina spomenutih naših ljudi učestvovala u oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu u Rusiji.

Disidenti su se okupljali i raspravljali o tome pokretu, o istupanju iz korpusa, o prelazu u rusku vojsku, o idejama koje su taj pokret vodile (ujedinjenje, ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo naših naroda, otpor protiv srpske hegemonije), tražili su da se korpus nazove »jugoslavenski« a ne »srpski« i dr. Vođe pokreta na čelu s Milanom Banićem sastavile su i specijalni *dokument* u obliku izjave, odnosno deklaracije, u kojoj su bili izneseni i naši zahtjevi i naše težnje, a potpisali su je pristaše disidentskog pokreta. Treba ovdje svakako istaknuti da su jezgru toga pokreta sačinjavali Hrvati Primorci i Istrani koji su bili vrlo aktivni. I tako smo došli do zaključka da istupimo iz dobrovoljačkog korpusa. Lozinka o samoodređenju naroda kao i druge slobodarske i revolucionarne težnje radnog naroda Rusije, počele su da opajaju i naše ljude u Odesi. Nakon februarske revolucije 1917. građanska klasa, koja je sa Miljukovom, a zatim Kerenskim došla na vlast, tražila je da se nastavi rat protiv Austrije i Njemačke do pobjede, dok su radnici, seljaci i vojnici, osobito mornari crnomorske i baltičke flote nastupali protiv rata i tražili radikalne reforme i formiranje radničkih, seljačkih i vojničkih sovjeta (deputata).

U vremenu između februarske političko-buržoaske i oktobarske socijalističke revolucije mnogo smo toga čuli, vidjeli i doživjeli. Prisustvovao sa svojim drugovima oduševljenim masovnim mitinzima na kojima se ispoljavala težnja da se radne mase povedu u borbu za socijalnu pravdu, za postignuće onih tekovina koje je ostvarila oktobarska revolucija. Bučnu i živu agitaciju u masama na mitinzima provodili su tzv. eseri (socijalisti revolucionari) pod vodstvom Kerenskoga, zatim socijalni demokrati (menjševici), pa kadeti (pristaše Miljukova), *ali najradikalniji u svojim zahtjevima bili su boljševici (komunisti)* kojima su široke narodne mase, pa i vojnici, najviše aplaudirali i slagali se s njihovim borbenim parolama. Na mitinzima su prednjačili govornici pristaše boljševičke partije koji su u duhu ideja velikog vođe Lenjina najbolje za-

stupali težnje radnog naroda. Oduševljenju na mitinzima nije bilo kraja. Mitingovalo se od jutra do mraka, a i po noći. Odjednom bi se skupila grupa oduševljenih ljudi i već je netko počeo govoriti i borbeno oduševljavati prisutne. To je trebalo zaista doživjeti i osjetiti — kako ogromne mase likuju zato što su se oslobodile carskog samodršca.

U masama je vladalo oduševljenje i radost da je to vrlo teško opisati. Međutim, pod utjecajem revolucije i njezinih parola mnogo je nas, jugoslavenskih dobrovoljaca, istupilo iz korpusa. U deklaraciji u povodu tog istupanja u Odesi isticalo se je da je za nas mjerodavna ruska, a ne njemačka kultura koja nam je bila nametnuta. Zatim je istaknuta ravnopravnost bez ikakve hegemonije, federativno uređenje Jugoslavije, pravo na Istru i drugi zaključci. Iz korpusa su većinom istupali Hrvati i Slovenci, ali je među njima bilo i Srba, osobito iz redova vojnika. Ovo važno pitanje o formiranju jugoslavenskih dobrovoljačkih odreda u Odesi u I. svjetskom ratu i stanje i prilike koje su vladale, ideje koje su nas pokretale da se borimo protiv velikosrpske hegemonije i da tražimo ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo naših naroda u federativnoj Jugoslaviji, pravo na Istru i drugo, *sve bi to trebalo objektivno i vjerno prikazati u jednom iscrpnom djelu.* Treba spomenuti da je u knjizi »Pola vijeka Oktobarske revolucije«[1] prof. Milutin Grozdanić, suradnik Instituta, u svome članku *»Jugoslaveni u Oktobarskoj revoluciji«* u sažetom obliku, ali objektivno, iznio prilike koje su vladale u Srpskom korpusu u Odesi. Inače svi su disidenti bili primljeni u rusku vojsku, a oficiri i s priznatim činovima, a neki su čak dobili jedan čin više. Razumije se da svi koji su stupili iz korpusa nisu prešli u rusku vojsku, neki su ostali u civilu i prešli u ruske građanske službe, drugi su nastojali da se na bilo koji način prebace u domovinu i sl. Međutim, pod utjecajem revolucije dobrovoljački korpus u Odesi napustilo je oko 80% oficira i vojnika, zbog čega je ubrzo došlo do njegove likvidacije.

Jedna veća grupa disidenata oficira i vojnika prve divizije krenula je u Kijev, jer su njihovi predstavnici isposlovali u Stavki (Vrhovni štab ruske vojske) odobrenje da mogu formirati bataljon u Kijevu. Taj se bataljon nazvao I. Jugoslavenski revolucionarni udarni bataljon koji se sastojao iz tri čete po sto — do stopedeset vojnika. U Kijevu je bataljon vršio garnizonsku službu i održavao straže. I u tom su bataljonu glavnu ulogu imali napredni Hrvati iz Istre i Hrvatskog primorja.

OKTOBARSKA REVOLUCIJA I NJENI ODJECI

Premda su naši ljudi koji su napustili Korpus tada prihvatili ideje i težnje ruske revolucije, ipak je, uglavnom, još sve bilo nacionalno obojeno, jer smo mi smatrali da treba najprije tući Nijemce, srušiti Austriju i postići nacionalnu slobodu. I kasnije, kad su valovi oktobarske revolucije zapljuskivali i one krajeve gdje su se naši ljudi nalazili, oni nisu

[1] Pola vijeka Oktobarske revolucije, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb 1967, str. 100—102.

odmah shvatili karakter revolucije. U to vrijeme nastaje među mnogima izvjesna politička dezorijentacija. Neki su odmah shvatili pravo značenje oktobarske revolucije te su počeli aktivno surađivati, a neki su to učinili kasnije.

Kad govorimo o oktobarskoj revoluciji, onda ne mislimo samo na događaje koji su se odigrali na jesen 1917, nego i na vrijeme od 1917. do 1921, jer se u to doba vodila borba protiv kontrarevolucionarnih i reakcionarnih snaga za očuvanje tekovina oktobarske revolucije i za konačnu pobjedu njezinih ideja. *Upravo u tom vremenu naši su ljudi radili i sudjelovali, pa prema tome možemo se smatrati svi mi koji smo se u tom vremenu na bilo koji način aktivno angažirali — učesnicima oktobarske revolucije.* Za vrijeme istupanja iz dobrovoljačkog korpusa u Odesi jedna grupa od 40-tak bivših polaznika spomenute oficirske škole u sastavu korpusa, među kojima sam i ja bio, upućena je u proljeće 1917. u ukrajinski grad Poltavu da tamo pohađamo rusku oficirsku školu. U toj školi su, pored drugih, bili i već spomenuti Istrani i Primorci: Ilijić, Justinić, Demarin i Pajalić, a zatim i Ivan Majcan iz Vrha kod Buzeta, Martin Grakalić iz Pule, Makso Prosen iz okolice Rijeke, Anton Kučić iz Mošćeničke Drage, Nikola Butković iz Vrbnika i dr. U školi smo bili dobro primljeni kao napredni, revolucionarno raspoloženi Jugoslaveni. Ta se grupa sastojala većinom od Hrvata, a bilo je u njoj i dosta Slovenaca. Imali smo udoban smještaj i dobru hranu. U toj školi smo se spremali za rezervne oficire, polazili obuku i vježbe, a navečer smo se skupljali u Klubu te razgovarali o velikim događajima koji su se dešavali u burnom vremenu od februarske do oktobarske revolucije. Raspoloženje u školi i u gradu bilo je sve revolucionarnije, a događaji su se komentirali u korist revolucionarnih ideja, predvođenih boljševicima za koje su sve više rasle simpatije. Nastavljeni su mitinzi, sastanci i propaganda za svrgavanje vlade Kerenskoga i za osvajanje vlasti od strane radnika, seljaka i vojnika pod rukovodstvom radničkih, seljačkih i vojničkih deputata. Što se više približavao oktobar, to su se široke narodne mase, naročito radnici po tvornicama, mornari baltičke i crnomorske flote, a i vojnici u vojnim jedinicama na frontu i u pozadini, sve više radikalizirale, te tražile uspostavu sovjetske vlasti. Međutim, početkom travnja 1917. iz Švicarske je, preko Njemačke, stigao u Petrograd (Lenjingrad) *veliki Lenjin* s grupom emigranata.

To je bio historijski datum. Lenjina su dočekali oduševljeni petrogradski radnici, kronštadski mornari i revolucionarni vojnici i seljaci. Lenjin se stavlja na čelo narodnih masa i poziva ih na obustavljanje imperijalističkog rata i na pretvaranje buržoasko-demokratske revolucije u socijalističku revoluciju. U srpnju 1917. dolazi u Petrogradu do velikih demonstracija protiv vlade. I drug Tito je učestvovao u tim demonstracijama, te je za kaznu bio poslan u Sibir. Narodne mase sve više pristaju uz Lenjina i boljševičku partiju. Sve je u pokretu i pod vodstvom Lenjina i boljševičke partije kreće se u borbu za ostvarenje socijalističke revolucije i za pobjedu sovjetske vlasti. Međutim, buržoazsko-demokratska vlada pod vodstvom Kerenskog koči i sprečava ostvarenje

socijalističke revolucije, ali revolucionarni mornari, radnici i vojnici polaze u odlučujuću borbu.

I osvanuo je veliki dan, Dan velikog Oktobra. 25. oktobra po starom, odnosno 7. novembra po novom, ruskom kalendaru u Petrogradu je buknula velika oktobarska socijalistička revolucija. Sa krstarice »Aurora« krenuli su revolucionarni mornari. Njima su se pridružile ogromne mase radnika i vojnika pod vodstvom Lenjina koje su jurišale na Zimski dvorac gdje je bila zabarikadirana vlada Kerenskoga, a 26. oktobra, odnosno 3. novembra, srušena je ta vlada i osvojen dvorac. Formirana je *radničko-seljačka vlada na čelu s Lenjinom* sa sjedištem u Smoljnom, institutu u Petrogradu, odakle Lenjin rukovodi revolucijom. Vlada izdaje dekrete o zemlji (zemlja seljacima), o miru, o samoopredjeljenju naroda i o uspostavljanju sovjetske vlasti.

Kad je buknula oktobarska revolucija u Petrogradu, odmah su o tome stigli glasovi i k nama do Poltave. Valovi oktobarske revolucije zahvatili su Rusiju od sjevera prema jugu, a revolucionarna Crvena garda, kasnije Crvena armija, sastavljena od redova naprednih boraca radničke klase i mornara, zauzimala je sve više teritorija, te se preko Moskve približavala jugu Rusije, a također i prema Poltavi. Uoči ulaska revolucionarne armije u grad Poltavu, gotovo svi pitomci oficirske škole, a i dobar dio naših oficira, stali su na stranu oktobarske revolucije. Kad je Crvena armija ulazila u grad, vojni garnizon i naša škola prešli su na stranu Crvene armije. Škola je bila rasformirana, a pitomci su dobili potvrde da su školu završili. Svi članovi naše grupe — Hrvati i Slovenci među kojima su bili i spomenuti Istrani i Primorci — dobili su pojedinačne isprave od komande Crvene armije da se mogu slobodno kretati po oslobođenoj teritoriji i da im vojne i civilne vlasti moraju izlaziti u susret. Naša se grupa raspala i svaki je krenuo kuda je naumio i mogao. — Međutim, kad su boljševici zauzeli Kijev, jugoslavenski bataljon koji se tamo nalazio, prešao je na stranu Crvene armije. Taj je bataljon u ožujku 1918. krenuo u ešalonima prema Moskvi. Kad je tamo stigao, predstavnici bataljona, među kojima je bio i Primorac Milan Banić, bili su primljeni od Lava Trockog, narodnog komesara za vojsku. To je bilo neposredno nakon potpisivanja Brestlitovskog mira. Da bi se izbjegle komplikacije u vezi toga mira s njemačkim predstavnicima u Moskvi (jer su skoro svi članovi bataljona bili bivši austro-ugarski vojnici), Trocki je bataljon uputio prema istoku. Snabdjevši se bataljon je krenuo prema istoku do Samare.

Pobjeda velike oktobarske socijalističke revolucije u Rusiji donijela je korijeniti prelom ne samo u životu ruskog radništva i seljaštva, nego i u životu i sudbini proletarijata čitavog svijeta, a prije svega u životu milijunske armije ratnih zarobljenika raznih narodnosti koji su se u to vrijeme našli u Rusiji. Oni su prihvatili oktobarsku revoluciju kao svoju stvar i mnogi su aktivno učestvovali u obrani njezinih tekovina, u uspostavljanju i učvršćivanju sovjetske vlasti. Međutim, u proljeće 1918. engleski i francuski imperijalisti iskrcali su vojsku na sjeveru Ru-

sije, zauzeli Arhangelsk i Murmansk, te osnovali marionetsku bijelogardejsku vladu sa zadatkom da se bori protiv oktobarske revolucije i za uspostavljanje buržoaske države. Uz njih su pristali ruski reakcionarni generali, oficiri i pristaše veleposjeda i krupne buržoazije.

Rukovodiocima oktobarske revolucije i sovjetske vlasti nije bilo lako. Mlada sovjetska država bila je okružena kontrarevolucionarnim snagama i neprijateljima revolucije. *Ali u borbama za očuvanje tekovina velikog Oktobra, ruski je narod sa svojim rukovodiocima ispoljio veliki patriotizam, neviđenu požrtvovnost i besprimjerni heroizam.* Treba se s udivljenjem sjećati kako je Crvena armija, stisnuta oko dva glavna centra — Moskve i Petrograda — u teškim uvjetima prehrane i opskrbe oružjem i municijom, stalno napadana sa svih strana kontrarevolucionarnim odredima predvođenim reakcionarnim generalima, mogla odolijevati i razbijati neprijateljske redove i postepeno likvidirati sve frontove. Građanski rat trajao je 1918—1921. kada je konačno i cijela Sibirija pala pod sovjetsku vlast.

HRVATI IZ ISTRE I HRVATSKOG PRIMORJA — BORCI REVOLUCIJE I GRAĐANSKOG RATA

Treba posebno naglasiti da je po pregledanoj dokumentaciji utvrđeno da je *u oktobarskoj revoluciji i u Crvenoj armiji tijekom građanskog rata sudjelovalo preko 30.000 Jugoslavena.* Na 78 bojišta sovjetske Rusije ginuli su i pobjeđivali naši ljudi 1917, 1918, 1919. pa sve do 1921. U vremenu od oktobra do januara 1918. Jugoslaveni su imali na bojištima preko 20 većih odreda. U građanskom ratu, u kojem su intervencionisti svih vrsta i boja nastojali ugroziti tekovine oktobarske revolucije, Jugoslaveni su komandirali frontovima, divizijama, brigadama i pukovima. Više od 100 naših ljudi, učesnika oktobarske revolucije i građanskog rata, primilo je orden Crvene zastave — najznačajniji orden revolucije.

Potrebno je u vezi s time ukratko spomenuti neke od istaknutih Primoraca i Istrana, učesnika u oktobarskoj revoluciji i u Crvenoj armiji tijekom građanskog rata u Rusiji. Osvrnut ćemo se na ove naše ljude:

VLADIMIR ČOPIĆ, rodio se u Senju 1891., a po obrazovanju je pravnik. Istakao se naročito kao naš politički predstavnik, ali i kao vatreni borac u oktobarskoj revoluciji. IVAN D. OČAK, uvaženi historičar i docent Historijskog fakulteta u Moskvi, u svojoj monografiji »Jugoslavenski internacionalisti u borbi za pobjedu sovjetske vlasti u Rusiji« (izdanje moskovskog sveučilišta) posebno ističe Čopićevu aktivnost na 17 mjesta. Već u dobrovoljačkom korpusu u Odesi počeo se baviti revolucionarnim radom, te je sudjelovao u disidentskom pokretu. Početkom 1918. postao je član Komunističke partije. Bio je prvi sekretar Jugoslavenskog biroa u Rusiji, a kasnije naš predstavnik u Kominterni. Potkraj 1918. poslan je u Jugoslaviju na ilegalni rad. Na prvom kongresu

Jugoslavenske socijalističke radničke partije (komunista) 1919. izabran je za člana CK, a na drugom kongresu KPJ 1920. za organizacionog sekretara CK KPJ. Kao narodni poslanik KPJ u narodnoj skupštini odsjedio je u zatvoru 2 godine. U našoj zemlji radio je ilegalno do 1925, a zatim se vratio u Rusiju. God. 1937. bio je komandant slavne 18. internacionalne brigade u Španjolskoj. Obavljao je savjesno i uspješno mnoge političke funkcije i partijske zadatke u doba oktobarske revolucije i kasnije. Nažalost kao i neki drugi naši istaknuti borci revolucije, tako je i Čopić 1939. ubijen u staljinističkoj čistki.

EMIL ČOP, istaknuti vojni rukovodilac Crvene armije u oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu. Rođen je 1890. u Senju. U znak protesta zbog teških prilika istupio je iz I. srpske dobrovoljačke divizije. U Kijevu je aktivno sudjelovao u organiziranju odreda Crvene armije, a kasnije (1918) bio je imenovan za komandanta internacionalnog puka u Samari i primljen je u rusku komunističku partiju. Početkom 1919. borio se kao komandant II pješadijskog puka 35. divizije Crvene armije protiv kontrarevolucionarnoga bijelogardijskog generala Judeniča i bio tri puta odlikovan za herojstvo. Zatim ga je jugoslavenska grupa pri RKP (b) poslala u Čeljabinsk na agitacijsko-propagandni rad među Jugoslavenima u Sibiriji. Nakon završetka oktobarske revolucije i građanskog rata obavljao je razne odgovorne dužnosti u organima sovjetske vlasti sve do svoga umirovljenja. Ivan Očak spominje njegovo ime i njegovu aktivnost na 16 mjesta. Njegova vrlo bogata i zanimljiva sjećanja kao učesnika oktobarske revolucije objavljena su na 30 stranica u zborniku »Jugoslovani v Oktobru« (Ljubljana 1969). Živio je u Čeljabinsku u Sovjetskom savezu kao general Crvene armije u penziji do svoje smrti 1970.

Dr FILIP KUMBATOVIĆ, borac u oktobarskoj revoluciji, rođen je 1885. u Omišlju na otoku Krku. Po zvanju je advokat. God. 1916. stupio je u srpsku dobrovoljačku diviziju u Odesi, a nakon februarske revolucije istupio je iz srpskog dobrovoljačkog korpusa kao član disidentskog pokreta. U proljeće 1918. pridružio se u Moskvi jugoslavenskoj komunističkoj grupi i surađivao u redakciji časopisa »Svetska revolucija«. Pisao je članke i prevodio Komunistički manifest. U Balaševu stupio je u internacionalni bataljon Crvene armije. U kolovozu 1918. otišao je s odredom boljševičkog komesara Džangildina u zapadne kazahstanske stepe u pomoć Crvenoj armiji Orenburga. Tu je bio komandant internacionalnog bataljona. Iz Rusije se vratio preko Poljske i Austrije u kolovozu 1919. u Jugoslaviju, u Zagreb, odakle se morao maknuti, jer mu je kao boljševiku prijetila aretacija. Stoga se preselio u Maribor gdje je ostao do svoje smrti 1967. Svoja sjećanja iz doba oktobarske revolucije objavio je u zborniku »Jugoslovani v Oktobru«.

MIHOVIL STRIŽIĆ, istaknuti učesnik oktobarske revolucije, rodio se u Bribir-Vinodolu 1892. Odmah na početku I. svjetskog rata mobiliziran je i upućen na ratište, odakle je prebjegao Rusima. Ljeti 1916. prija-

vio se u dobrovoljačku diviziju, ali je zadržan u Sibiru kao agitator za dobrovoljačke jedinice. Već na početku oktobarske revolucije uključio se u Crvenu gardu. U Tomsku, u zapadnom Sibiru, povezao se je s ilegalnom organizacijom i vrlo aktivno u njoj učestvovao. Zatim je po zadatku ušao u I. jugoslavenski put »Matija Gubec« i u njemu s drugim našim naprednim ljudima djelovao među pripadnicima puka na revolucioniranju puka i pripremama za prijelaz na stranu Crvene armije. Nakon prelaska puka u Crvenu armiju služio je kao crvenoarmejac i politički djelovao u jedinici. Nakon što je ljeti 1921. završio političko-partijski tečaj u Moskvi, upućen je u domovinu. Dobio je mnogo brošura i drugog propagandnog materijala, te je sve to predao u Beču jednoj komunističkoj partijskoj grupi. Između dva rata i u toku NOB isticao se ilegalnim radom i pomagao NOP, a nakon oslobođenja vršio je važne zadatke u državnoj kontroli Hrvatske, pa tako i na području Istre i Hrvatskog primorja. Živi kao službenik u penziji u Zagrebu.

IVAN ŽUDIĆ, učesnik u oktobarskoj revoluciji i u Crvenoj armiji. Rodio se 1897. u Pomeru kod Pule, a po zvanju je stolarski radnik. Zarobljen je na ruskom frontu 1916. God. 1918. stupio je u Internacionalni bataljon koji je učestvovao u borbama protiv bjelogardejaca kod Samare. »U Saratovu je — kako veli Žudić — u borbama poginulo dosta drugova, ali smo u bitkama pobjeđivali.« Taj internacionalni bataljon bio je priključen diviziji Čapajeva (istaknutog heroja Crvene armije). Zatim je divizija krenula prema Uralu i oslobodila Ufu, dok je Žudić obolio i bio prebačen u bolnicu. Nakon ozdravljenja vršio je stražarsku službu. God. 1921. pohađao je politički tečaj u Moskvi, a zatim se vratio u Samaru gdje je, u pomanjkanju učitelja, obučavao nepismene radnike i seljake u čitanju i pisanju. God. 1924. vratio se preko Poljske, Češke i Austrije u Italiju. U Beču je bio nekoliko dana zatvoren i preslušavan u vezi sa svojim radom u Rusiji za vrijeme oktobarske revolucije. Na austrijsko-talijanskoj granici predan je talijanskim vlastima u Tarvisu, odakle je pod pratnjom policije sproveden do Pule, te tako stigao u Pomer. Stalno je bio pod nadzorom talijanskih karabinijera, te nije mogao dobiti posao sve dok Istra nije bila oslobođena. Umro je 1970.

VIKTOR HARAMIJA, vodnik i predavač na školi za crvene komandire u Moskvi. Rodio se 1892. u Cerniku kod Rijeke. Kao mobilizirani vojnik u austrougarskoj vojsci poslan je na ruski front odakle je prebjegao Rusima. Kao napredan oficir aktivno je sudjelovao u disidentskom pokretu u Odesi, te je istupio iz dobrovoljačkog korpusa i prešao u rusku vojsku. S bataljonom iz Moskve i Samare došao je u Tomsk gdje se formirao I. jugoslavenski puk »Matija Gubec«. U tome puku bio je komandir čete i učestvovao je u pripremanju pripadnika puka za prijelaz u Crvenu armiju. S jedinicama puka prešao je Haramija u Crvenu armiju. U Moskvi je predavao na jugoslavenskom odjelu škole za crvene komandire koju su polazili naši ljudi. Nakon povratka u domovinu završio je šumarski fakultet u Zagrebu. U društvu Primoraca i Istrana u

Zagrebu isticao se kao aktivan društveni radnik. Umro je u Zagrebu kao umirovljeni inženjer šumarstva.

ANTE JURKOVIĆ, učesnik oktobarske revolucije, rođen je u Opatiji gdje živi kao službenik u penziji. Još kao austrijski vojnik kažnjavan je zbog svojih naprednih pogleda. Na ruskom frontu predao se Rusima. Služio je u jugoslavenskom puku u Tomsku, ističući se kao boljševik. Koncem kolovoza 1919. upućen je u komandu mjesta u Odesu, te je služio u Crvenoj armiji. Kasnije je otpušten zbog bolesti i dobio dozvolu da se vrati u domovinu. S grupom od 50 povratnika stigao je preko Češke i Austrije u Italiju, i to u Traviso, a zatim je došao u rodnu Opatiju, gdje se neko vrijeme morao javljati vlastima kao sumnjiv boljševik. Između dva rata prebjegao je u staru Jugoslaviju, te je bio zaposlen u Zagrebu i Beogradu. Nakon bombardiranja Beograda (u travnju 1941) stigao je u Sarajevo gdje je kao komunista bio zatvoren. God. 1944. stupio je u NOV, te je radio u štabu VI korpusa. U svibnju 1945. upućen je u Istru na rad u Oblasni NOO. Odlikovan je medaljom zasluge za narod 1945.

ANTE IVEŠA, društveno-politički radnik i vodnik na jugoslavenskom odjelu kurseva za crvene komandire u Moskvi. Rodio se 1894. u selu Premanturi nedaleko Pule. U jeseni 1914. mobiliziran je u austrijsku vojsku, te je upućen na rusku frontu gdje je lipnja 1915. prešao Rusima. Služio je u srpskom dobrovoljačkom korpusu, ali je kao član disidentskog pokreta nakon februarske revolucije istupio iz korpusa i prešao u rusku vojsku. U toku oktobarske revolucije vršio je dužnost instruktora na vojnom tečaju kao i učitelja osnovne škole. Vratio se kući početkom rujna 1921. Od 1921. do 1929. bio je sekretar političkog društva »Edinost« za Istru i Trst. Godine 1929. osuđen je od fašističkog suda na 5 godina strogog zatvora. God. 1933. emigrirao je u Jugoslaviju. U toku II svjetskog rata surađivao je u ilegalnom radu. Nakon oslobođenja bio je odbornik NO općine Medveščak u Zagrebu i niz godina predsjednik Osnovne organizacije SSRN. Umirovljen je kao pomoćnik ravnatelja Centralnog higijenskog zavoda u Zagrebu. Kao penzionirani službenik živi u Zagrebu.

JOSIP DEMARIN, kulturni radnik i učesnik oktobarske revolucije, rođen je 1895. u Medulinu kod Pule. Kao mobilizirani austrijski vojnik upućen je na rusku frontu gdje se predao Rusima. U listopadu 1916. stupio je u dobrovoljački korpus u Odesi, ali je s grupom Hrvata i Slovenaca, članova disidentskog pokreta, prešao u rusku oficirsku školu u Poltavi gdje ga je zatekao val oktobarske revolucije. U jesen 1917. čitava je škola prešla na stranu Crvene armije. Još prije osnivanja I. jugoslavenskog puka u Tomsku surađivao je (1918) s ilegalnom boljševičkom organizacijom. Nakon stupanja u jugoslavenski puk aktivno je sudjelovao u pripremama za prijelaz puka na stranu Crvene armije. Služio je u Crvenoj armiji i među našim crvenoarmejcima razvio plodan kulturno-prosvjetni rad. U Moskvi je bio predavač na kursevima za crvene

komandire. Vratio se je u rodni kraj početkom rujna 1921. Kao antifašista bio je od talijanskih fašističkih okupatora progonjen i uhapšen, te je morao emigrirati u Jugoslaviju. Tijekom II svjetskog rata sudjelovao je ilegalno u NOP-u, a nakon oslobođenja radio je niz godina aktivno u SSRN u Zagrebu. Za svoj naučni, pedagoško-književni i društveni rad dobio je visoko priznanje i republičku nagradu za životno djelo 1969. u Zagrebu. Sada živi u Mariboru kao profesor više škole u mirovini.

Nakon što smo se posebno osvrnuli na neke naše ljude iz Istre i Hrvatskog primorja treba istaći da je većina tih ljudi bila prigodom 50-obljetnice Oktobarske revolucije odlikovana od strane Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR za svoje učešće u oktobarskoj revoluciji i Crvenoj armiji u toku građanskog rata. Isto tako je većina spomenutih objavila svoja sjećanja u zborniku »Jugoslovani v Oktobru«.

U I. JUGOSLAVENSKOM PUKU »MATIJA GUBEC« U SIBIRU

Spomenuti jugoslavenski bataljon koji je iz Moskve bio upućen prema istoku zaustavljen je u Samari, ali je kasnije u nešto izmijenjenom sastavu krenuo iz Samare preko Čeljabinska i Omska i stigao krajem studenog 1918. u grad Tomsk u zapadnom Sibiru. Tom bataljonu pristupili su naši ljudi koji su bili na radovima i u zarobljeničkom logoru, a također i mnogi koji su bili u Crvenoj gardi, jer je ona u tom sektoru bila razbijena od strane premoćnijih kontrarevolucionarnih snaga koje su tada nadirale s istoka s ciljem da osujete uspostavljanje sovjetske vlasti u Sibiru i spriječe osvajanje Sibirije od strane Crvene armije. I tako je sve više rastao broj vojnika u bataljonu pa je zbog toga formiran I. jugoslavenski puk »Matija Gubec« u kojem je bilo 1400—1500 Hrvata, Srba, Slovenaca i nešto Muslimana. Međutim, bilo je naših ljudi koji su već ranije služili u Crvenoj gardi, a bili su zarobljeni od bjelogardejaca i zatvoreni u tvrđavi u Tomsku. Ove su ljude, među kojima je bio i Hrvat iz Primorja Mihovil Strižić, oslobodili pripadnici I. jugoslavenskog puka. Naši napredni ljudi iz puka već su prvih dana njegova osnivanja ilegalno surađivali s boljševičkom organizacijom u Tomsku, a neki još i ranije, kao npr. Strižić, Demarin i Hermin Samec iz Trsta koji su već tada bili članovi RKP (b) u strogoj ilegalnosti i vrlo aktivno surađivali s okolnim partizanskim odredima. Ova grupa ilegalaca ušla je u taj naš puk sa zadatkom da bi revolucionirala tu vojnu formaciju i izvršila pripreme za njezin prijelaz u Crvenu armiju. Izvršenju toga zadatka pomogli su pored ostalih i drugi naši napredni Primorci i Istrani kao Haramija, Kučić, Ilijić, Justinić, Pajalić i dr. Međutim, naša je patriotska i moralna dužnost, a i naš konačni cilj, bio da naše ljude okupljamo, očuvamo i dovedemo u domovinu.

Premda je prvi jugoslavenski puk zbog tadašnjih prilika bio u vojnom pogledu pod komandom francuskog intervencionističkog generala

Žanena, a u pogledu opskrbe povezan s upravom čeških dobrovoljačkih jedinica, naš se puk nije nigdje kompromitirao niti ogriješio o ideje oktobarske revolucije, nego je uspostavljao dobre odnose s ruskim seljacima i partizanima, dok su se češke, rumunjske i druge dobrovoljačke formacije očajno borile da si osiguraju prolaz prema istoku do Vladivostoka, pa su stupale u borbu s ruskim partizanskim odredima koji su stalno napadali i spriječavali njihovo kretanje prema istoku. Treba, također, istaknuti da su u jugoslavenskom puku »Matija Gubec« kod velike većine naših ljudi vladale slobodarske i napredne demokratske ideje, a većina oficira i dobar dio vojnika bili su ionako disidenti iz korpusa u Odesi. I sam naziv puka pokazuje njegov progresivni karakter. Da su u puku zaista vladali demokratski i ravnopravni odnosi, vidi se i po tome što su pukovske naredbe izdavane na oba jezika i pisma: hrvatskosrpskom i slovenskom, latinicom i ćirilicom. Potrebno je spomenuti da su u Tomsku u okviru puka izlazile i novine »Naš list«. Naročito je za ono vrijeme karakteristično, a za nas Hrvate iz Istre i Primorja vrlo zanimljivo, da je naš list vodio žestoku propagandu protiv londonskog pakta i za priključenje Istre i Slovenskog primorja matici zemlji. Inače u svakom broju lista nalazile su se razne vijesti iz domovine, kao npr. o događajima u Rijeci, o našem protestu protiv zaposjedanja Rijeke od Danuncijevih ardita, o jugoslavensko-talijanskom sporu na Mirovnoj konferenciji i drugo.

Također je vrlo značajno za ono vrijeme, a i za raspoloženje jugoslavenskog puka, donošenje rezolucije mitraljeskog odjeljenja puka koja je bila sastavljena u smislu ideja oktobarske revolucije. U njoj je istaknuto da je narod sam gospodar svoje sudbine, te se zahtijevao plebiscit o uređenju Jugoslavije i negiralo regentstvo Aleksandra Karađorđevića. Prema tome, naše je raspoloženje u Tomsku bilo protiv dinastije a za republiku u duhu federativnog uređenja Jugoslavije.

Međutim, naš je puk krenuo u rujnu 1919. iz Tomska prema istoku. Štab puka bio je stacioniran u Nižnje Udinsku, a ostale su jedinice bile razmještene duž željezničke pruge. Početkom prosinca 1919. naše jedinice povukle su se s raznih odsjeka pruge u Nižnje Udinsk, i to dva bataljona sa štabom puka koncentrirana su u vagonima na željezničkoj stanici, a jedan bataljon oko 200 km istočnije od Nižnje Udinska. U to vrijeme su se pod rukovodstvom boljševičkih boraca u cijeloj Sibiriji dizale narodne mase na ustanak protiv reakcionarnih snaga i strane protusovjetske intervencije te kretale u borbu za uspostavljanje sovjetske vlasti i ostvarenje ideja oktobarske revolucije. Crvena armija je sa zapada, preko Tomska, osvajala Sibiriju. U Nižnje Udinsk stizale su vijesti da Crvena armija nemilosrdno goni razbijene Kolčakove bjelogardejce, pa je zbog tih vijesti građane zahvaćala panika, jer su se bojali terora i pokolja raznih izbezumljenih ostataka Kolčakove vojske. Međutim, kod naprednih oficira i vojnika u našem puku sazrijevala je ideja da se otvoreno prijeđe na stranu Crvene armije. Pod pritiskom spomenutih ilegalaca i naprednih snaga u puku donesene su odluke da se puk osamostali i prijeđe na stranu Crvene armije. U Nižnje Udinsku povezivali

smo se s ilegalnom organizacijom i članovima komiteta i sovjeta te na tajnim sastancima raspravljali o situaciji i mjerama koje treba poduzeti. Tako smo neke ugrožene članove komiteta te istaknute građane-boljševike smjestili u našim vagonima i osigurali raskrsnice u gradu. Međutim, predstavnici našeg puka Pavle Gregorić iz Zlatara u Hrvatskom Zagorju (inače kasnije veliki revolucionar, narodni heroj i član CK KPJ) i Robert Valgoni iz Daruvara uspostavili su vezu s predstavnicima Crvene armije koja je nastupala sa zapada, te ih obavijestili o situaciji u Nižnje Udinsku i o našem stavu.

NAŠI LJUDI U SASTAVU CRVENE ARMIJE

Kako su jedinice Crvene armije nadirale prema Nižnje Udinsku, a razbijeni ostaci bijelih odstupali, jedinice našeg puka zaposjele su važne raskrsnice i ključne pozicije. Kad su se pojavili komandant divizije Crvene armije *Pavlov* i komesar *Sirkin*, oni su već bili informirani o našem stavu. Dotle su bježeće bande bjelogardejaca odstupale kroz grad bez većih incidenata, jer su naši predstavnici zaprijetili njihovoj komandi da će u slučaju nasilja naše jedinice to oružjem spriječiti. *I tako je naš jugoslavenski puk Matija Gubec izvršio veliku misiju spasivši desetke tisuća dragocjenih života građana u Nižnje Udinsku. Naše jedinice, tj. štab puka i dva bataljona, prešle su dobrovoljno na stranu Crvene armije.* Slijedećeg dana stigao je i politički predstavnik sovjetske vlasti *Ivan Nikitič Smirnov* i zatražio da naši predstavnici dođu k njemu u Irkutsk na pregovore. Pavle Gregorić u ime komande puka i vojnik Sever u ime vojnika došli su nakon oslobođenja Nižnje Udinska u Irkutsk na pregovore sa Smirnovim s kojim je postignut sporazum o ulasku naših jedinica u sastav Crvene armije. U agitaciji za dobrovoljni prijelaz naših jedinica u Crvenu armiju aktivno su, pored drugih, učestvovali i ovi Primorci i Istrani: Haramija, Strižić, Demarin, Kučić, Justinić, Ilijić i dr.

Našem odredu u sastavu Crvene armije bilo je povjereno čuvanje željezničke pruge i drugih važnih vojnih objekata, a prema potrebi i čišćenje i likvidacija bjelogardejaca koji su se pojavljivali i ugrožavali važne vojne objekte. Početkom ožujka 1920. naš je odred krenuo iz Nižnje Udinska u Ačinsk i preuzeo garnizonsku službu. Inače u našem je odredu počeo strujiti nov i slobodan život. Društveno-politički rad među našim crvenoarmejcima preuzeo je Pavle Gregorić, a kulturno-prosvjetni rad Josip Demarin. Gregorić se posvetio izučavanju marksističke literature, te se isticao u radu na sastancima političkih kružoka, zatim vatrenim govorima i predavanjima, prožetim postavkama marksizma-lenjinizma. Prvi maj 1920. proslavili smo tako da smo cijeli dan radili i uređivali željezničku stanicu, te su nam šef stanice i predstavnici vlasti odali javno priznanje. Sjećam se da je u Ačinsku s komesarom bataljona sastavljen popis naših aktivista s prijedlogom da budu primljeni

u partiju. Pajo Gregorić odnio je taj popis komitetu RKP(b) na potvrdu i odanle donio potvrđen popis da su naši ljudi primljeni u partiju, a među njima bio je dobar dio Hrvata iz Istre i Hrvatskog primorja. Kulturno-prosvjetni rad također je znatno napredovao. Osnovan je pjevački i tamburaški zbor kojima sam ja rukovodio; osnivali su se kružoci, kursevi, održavala su se predavanja i priredbe. Gdje god smo se zaustavljali, naš je odred bio susretan s naročitim simpatijama sovjetskog naroda ne samo zato što smo savjesno i uspješno izvršavali povjerene nam zadatke, već i zato što smo uporedo s time održavali za mjesno stanovništvo priredbe s kulturno-umjetničkim programom.

NA ŠKOLI ZA CRVENE KOMANDIRE

Početkom 1921. jedan dio našeg bataljona došao je u Moskvu gdje su se na školi za crvene komandire održavali kursevi koje su polazili naši vojnici, uglavnom bistriji seljaci i radnici, dok je jedan dio naših ljudi polazio političke kurseve, kao npr. Mihovil Strižić, Ivan Žudić i dr. Na kursevima vladali su među nama drugarski odnosi i savršena sloga te dobro raspoloženje. Hrana je bila dobra, a kursisti su se vrlo dobro osjećali. U okviru škole imali su i svoj klub gdje su se sastajali u slobodno vrijeme i tamo nalazili razonodu i rekreaciju. — Inače se u Moskvi odvijao značajan i vrlo koristan rad. Tu je bio još ranije, prije našeg dolaska, osnovan Jugoslavenski biro pri CK RKP (b). U tom birou visjela je na zidu crvena zastava s hrvatskosrpskim napisom: »Proleteri svih zemalja — ujedinite se!«. Tu su radili naši politički predstavnici, a prvi sekretar Jugoslavenskog biroa bio je Vladimir Čopić iz Senja. Taj je biro organizirao političku školu za ideološko-političko uzdizanje naših ljudi. Bila su održana četiri kursa kroz koje je prošlo oko 200 ljudi.

Naši ljudi — crvenoarmejci dobivali su na kursevima za crvene komandire opće, političko i vojničko obrazovanje. U toj školi vršila se i značajna kulturno-prosvjetna djelatnosti. Naši zborovi, tj. pjevački i tamburaški, održavali su priredbe kojima su prisustvovali i kursisti drugih narodnosti iz redova Crvene armije. Inače iz kurseva za crvene komandire i političkih kurseva izašlo je preko 400 svijesnih i prekaljenih boraca koji su se vratili u domovinu i nastavili rad u duhu ideja oktobarske revolucije. Treba ovdje također naglasiti da su se u komandnom sastavu spomenute škole, u političkom radu, te kao predavači i prevodioci partijsko-političke literature na naš jezik, kao i u kulturno-prosvjetnoj djelatnosti, isticali, pored drugih, i ovi naši ljudi iz Hrvatskog primorja i Istre: Viktor Haramija, Kosta Ružić, Mihovil Strižić, Josip Demarin, Tomo Bedenk, Anton Kučić, Nikola Justinić, Ivan Ilijić, Vinko Pajalić i dr.

Našu aktivnost kao učesnike u oktobarskoj revoluciji i u Crvenoj armiji u toku građanskog rata u Rusiji spominje na više mjesta Ivan Dragović Očak u svojoj monografiji »Jugoslavenski internacionalisti u

borbi za pobjedu sovjetske vlasti«,[2] kao i u sažetom obliku svoje monografije koja je pod naslovom »Jugoslaveni u Oktobru«, objavljena u nastavcima u zagrebačkom »Vjesniku« od 25. VI do 1. VIII 1967. Aktivnost naših ljudi iz Istre i Hrvatskog primorja također spominje na nekoliko mjesta i prof. Milutin Grozdanić, suradnik Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u svome prilogu »Jugoslaveni u Oktobarskoj revoluciji« u knjizi »Pola vijeka oktobarske revolucije«, Zagreb 1967. — U vezi s time napominjem također da sam se u iznošenju svojih misli i podataka služio i spomenutom monografijom I. D. Očaka, izašlom na ruskom i hrvatskosrpskom jeziku.

POVRATAK U DOMOVINU

Nakon završetka kurseva za crvene komandire u kolovozu 1921. svi smo se trebali vratiti kući. Koncem kolovoza 1921. krenuli smo preko Lenjingrada, gdje smo se neko vrijeme zadržali, u domovinu, i to pojedinačno ili u grupama. Iz Lenjingrada putovali smo parobrodom, a zatim preko Poljske, Njemačke i Austrije. Većina naših ljudi vratila se u staru Jugoslaviju preko granice kod Maribora kao npr. Haramija, Kumbatović, Strižić, Ružić, Bedenk, Ilijić, Justinić, Kučić, Pajalić i dr. Međutim, Ante Iveša, Antun Legović iz Kaštelira u Istri, Ante Jurković, ja i još neki Istrani, tada talijanski državljani, prebačeni smo u Italiju. Prešavši talijansko-austrijsku granicu kod Beljaka bili smo od talijanskih pograničnih vlasti zadržani u pograničnom mjestu Tarviso (Tarvis). Tu smo ostali nekoliko dana u specijalnoj karanteni. Odatle smo se na temelju dokumenata dobivenih od kuće vratili u rodni kraj. Kad sam 6. rujna 1921. stigao u rodno mjesto Medulin, bila je to za selo velika senzacija, jer moji roditelji nisu preko 5 godina imali vijesti od mene. U cijelo to vrijeme dobili su samo jednu kartu, valjda preko Crvenog križa. Moji su bili presretni što me vide živa i zdrava. Prvih 15 dana stalno su me posjećivali rođaci i suseljani. Talijanski karabinjeri pratili su me u stopu i nadzirali moje kretanje selom i saobraćaj s ljudima. Premda je Istra već treću godinu bila pod talijanskom okupacijom i terorom fašista, naši su se ljudi dobro držali. Sve što sam im pričao o Rusiji i revolucionarnim zbivanjima primali su s oduševljenjem i olakšanjem, jer su bili strašno razočarani neljudskim postupcima talijanskih vlasti. U Puli, Medulinu i ostaloj Istri našao sam potpuno izmijenjene prilike. U mojoj svijesti zadržale su se velike ideje oktobarske revolucije te sam uspoređivao stanje u Rusiji s teškim prilikama u Istri.

---

[2] I. D. Očak, Jugoslavjanskie internacionalisti v borbe za pobedu sovjetskoj vlasti v Rossii (1917—1921 gody) Izdateljstvo Moskovskovo univerziteta, Moskva 1966.

NAŠI LJUDI ODLIKOVANI KAO UČESNICI OKTOBARSKE REVOLUCIJE

Potrebno je na kraju istaknuti da su se na teritoriju SR Hrvatske, prema nepotpunom popisu sastavljenom od suradnika Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske iz Zagreba, 1967. nalazila *143 živa učesnika oktobarske revolucije* koji su 9. XII 1967. u Zagrebu primili od sovjetskog ambasadora *Ivana Benediktova visoka odlikovanja* kojima ih je prigodom 50-obljetnice oktobarske revolucije odlikovao *Prezidijum Vrhovnog sovjeta SSSR-a.* Dvojica su odlikovana Ordenom Lenjina, četvorica Ordenom Crvene zastave, a ostali Medaljom za ratne zasluge. *Ističemo da se među odlikovanima nalaze i učesnici oktobarske revolucije iz Hrvatskog primorja i Istre* koje navodimo abecednim redom: Demarin Josip iz Medulina kod Pule, Gaberšnik Antun iz Lipe kod Rijeke, Hodanić Ivan iz Rijeke, Iveša Antun iz Premanture kod Pule, Jurković Ante iz Opatije, Miletić Franjo iz Karlobaga, Nikolić Mate iz Malog Lošinja, Pajalić Vinko iz Baške na Krku, Petrović Ivan iz Rijeke, Randić Vinko iz Kostrene kod Rijeke, Rožić Mate iz Podhuma kod Rijeke, Ružić Kosta iz Kostrene kod Rijeke, Strižić Mihovil iz Bribir-Vinodola kod Crikvenice, Tomić Dragan iz Kantride (Rijeka), Vrinjanin Josip iz Bribira i Žudić Ivan iz Pomera kod Pule, koji su odlikovani Medaljom za ratne zasluge. Spomenut ćemo i one drugove iz Istre i Hrvatskog primorja, učesnike oktobarske revolucije kojih više nema među nama, a to su: Tomo Berdenk iz Crikvenice, Haramija Viktor iz Cernika kod Rijeke, Ilijić Ivan i Filip Kumbatović iz Omišlja na Krku, Justinić Nikola iz Dobrinja na Krku, Kučić Antun iz Mošćeničke Drage (Rijeka), Frane Pošćić i Rudolf Košak iz Opatije i drugi.

O ODJECIMA OKTOBARSKE REVOLUCIJE U NAŠIM KRAJEVIMA

Ovo značajno pitanje obrađeno je kod nas u nekoliko tiskanih radova među kojima posebno ističemo djelo akademika i sveuč. prof. dra Ferda Culinovića »Odjeci Oktobra u jugoslavenskim krajevima«.[3] Odjeci Oktobra ispoljili su se i u djelima hrvatskih književnika, osobito u djelima Miroslava Krleže i Augusta Cesarca. Odrazi i utjecaji revolucionarnih zbivanja u Rusiji snažno su se osjetili naročito u godinama od 1917. do 1921. u čitavom svijetu, pa tako i u našoj zemlji, i to u protestima, pobunama i štrajkovima, u proslavama godišnjica oktobarske revolucije, a također i u razvitku radničkog i socijalističkog pokreta. Pored spomenutih štrajkova u Puli i Rijeci posebno treba istaći masovni štrajk rudara Labinštine, tako da se pokret čitavog kraja, podržan okolnim seljačkim stanovništvom, odrazio u tzv. Labinskoj republici. Treba ta-

[3] F. Čulinović, Odjeci Oktobra u jugoslavenskim krajevima, Zagreb 1967.

kođer spomenuti i odjeke Oktobra u ovim zbivanjima: ustanak mornara na austrougarskim ratnim brodovima u Boki Kotorskoj 1. II 1918; mornari ratne luke u Puli izabrali su mornarska vijeća kao jedinu vlast na brodovima i u ratnoj luci 28. X 1918; proštinski seljaci u Istri počeli su osnivati »seoska vijeća« u rujnu 1920; okršaji proštinskih seljaka (seoske straže) s fašistima i talijanskom vojskom od 4—6. IV 1921. i dr.

Međutim, treba istaknuti da su bivši austrijski vojnici-povratnici iz Rusije, a posebno učesnici oktobarske revolucije, također utjecali na zbivanja u našim krajevima vršeći među stanovništvom boljševičku propagandu, pa i aktivno sudjelujući u radničkom i socijalističkom pokretu u Istri i Hrvatskom primorju. Stoga su i talijanske okupatorske vlasti strogo nadzirale kretanje i aktivnosti povratnika iz Rusije i kažnjavali njihovo političko i antifašističko djelovanje. U vezi s time spominjem i članak Milice Kacin »Internacija Slovencev in Hrvatov iz Julijske krajine po prvi svetovni vojni«[4] u kojem se opisuju teške prilike u Julijskoj krajini pod talijanskom okupacijom, te progoni i kažnjavanja naših ljudi općenito. U istom se članku ističe kako su posebno opasnim smatrani povratnici iz Rusije koji su bili internirani u logoru (Godole kod Trenta), a spominje čak i njihov broj od 30.000, i to zbog toga da ne bi širili među stanovništvom boljševičke ideje. Od tih interniraca formirali su radne bataljone koji su upućivani na rad u unutrašnjost Italije. Veliki broj tih povratnika zadržan je u internaciji sve do 1921. Za njihovo puštanje iz internacije, veli M. Kacin, zauzimala se u parlamentu i javnosti naročito Socijalistička stranka Italije u koju su od rujna 1919. bili uključeni i socijalisti slovenske i hrvatske narodnosti. Posebno su strogo postupali prema onima koje su talijanske vlasti sumnjičile da agitiraju za boljševizam.

ZAKLJUČNA RIJEČ

U svome saopćenju osvrnuo sam se ukratko samo na neke naše ljude iz Hrvatskog primorja i Istre. Međutim, treba ponovno istaknuti da je pored njih bilo preko *30 tisuća znanih i neznanih jugoslavenskih boraca pa tako i mnogo Primoraca i Istrana koji su sudjelovali u oktobarskoj revoluciji i Crvenoj armiji za vrijeme građanskog rata za ostvarenje ideja velike oktobarske revolucije, a mnogi od njih uzidali su i svoje dragocjene živote u temelje sovjetske države, prve socijalističke države radnika i seljaka.* Naši ljudi, bivši učesnici velikog Oktobra, nakon povratka u domovinu pružili su veliku pomoć razvitku radničkog i socijalističkog pokreta u Jugoslaviji. Mnogi od njih bili su učesnici aktivnoga revolucionarnog pokreta u domovini. U duhu ideja oktobarske revolucije nastavili su da se bore u Španjolskoj, u domovini između dva svjetska rata, u našoj narodnoj revoluciji i NOB, aktivno ili pomažući NOP, a ukoliko se nisu borili, njihovo djelo nastavili su njihovi sinovi. Jugoslaven-

[4] Časopis Srečanja, br. 21—22, Nova Gorica 1969, str. 16—19.

ska komunistička grupa u Rusiji u doba Oktobra uspjela je naše ljudi — bivše ratne zarobljenike — povući u borbu za pobjedu sovjetske vlasti i odgojiti iz njihove sredine ugledne komuniste i vojne rukovodioce. *Naši narodi mogu biti ponosni da su dali toliko svojih sinova za ostvarenje ideja oktobarske socijalističke revolucije.* Ideje velikog Oktobra našle su izraz u stvaranju političkih snaga koje su kasnije u toku NOB omogućile pobjedu jugoslavenske socijalističke revolucije. Prema svemu što je izneseno u referatu možemo s ponosom zaključiti *da su naši ljudi iz Istre i Hrvatskog primorja kao učesnici u oktobarskoj revoluciji i Crvenoj armiji u toku građanskog rata u Rusiji odigrali časnu i veoma značajnu ulogu.*